

SAZLI KÖYÜ (AYVACIK / ÇANAKKALE) AĞZINDA GÖRÜLEN -(y)IK EKİ ve İŞLEVİ

*-(y)IK Suffix and Its Function Found in the Dialect of Sazlı Village
(Ayvacık/ Çanakkale)*

Seval DİRİK* - Yuu KURİBAYASHİ**

Dil Araştırmaları, Güz 2015/17: 119-134

Öz: Bu çalışmada Sazlı Köyü'nde derlenen verilere dayanarak, fiil işaretleyicisi olan -(y)IK ekinin kullanımı ve işlevine değinilecektir. Ekin bu yöredeki cümle sonu kullanımına bakıldığında, eklendiği fiilin oluşturduğu yüklemde çekim eki olarak kullanıldığı görülür. Bu şekilde, yüklem anlamı geçmişe dönük olup, zaman ve kiplik anlamı içerdiğinde fiil cümlesidir. Ancak, yüklem kiplik anlamından sıyrılarak, sıfat fiil ve sıfat şeklinde kullanıldığında isim cümlesi oluşturur. Sazlı Köyü ağzında -(y)IK eki ölçünlü dile oranla hem yüklem hem de tamlamalarda sıfat fiil ve sıfat oluşturması açısından daha işlektir. Burada -(y)IK ekinin cümle sonunda yüklem oluşturmasıyla yansıttığı zaman, görünüş ve kiplik anlamları ile kişisel ilişkilerinin ele alınıp, Sazlı Köyü ağzındaki kullanım özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Sazlı Köyü Ağzı, Zaman, Görünüş, Kiplik, Sıfat fiil

Abstract: This study examines the function of inflectional suffix -(y)IK depending on the data from Sazlı village. The predicate form of verb marked by -(y)IK seems to function as inflectional suffix. It is considered to be verbal sentence, when it is used with past tense and modal meaning. However, when the suffix functions as a part of adjective or adjectival participle, it forms a nominal sentence. Furthermore, the frequency of suffix attached to the adjective and adjectival participle is found to be higher than Standard Turkish. This paper aims at describing the semantic properties of TAM categories and the morphosyntactic properties of the suffix -(y)IK in Sazlı Village dialect.

Keywords: Canakkale, Sazlı Village Dialect, Tense, Aspect, Modality, Adjectival Participles

Giriş

Ölçünlü dilde, fiilden sıfat ve isim türeten ekler kategorisinde yer alan eklerden biri de *-IK* ekidir. Bu ek Korkmaz'ın eserinde *açık* (kapı), *basık* (tavan), *batık* (gemi) gibi örneklerle “‘yapılmış, edilmiş’ anlamında sıfatlar türeten işlek bir ek” olarak geçmektedir (Korkmaz 2009:344). Anadolu ağızlarında ise benzer yapının sıfat fiil, sıfat

* *Doktora Öğrencisi, Okayama Üniversitesi, Graduate School of Humanities and Social Sciences, Okayama/JAPONYA, svldr@gmail.com. Gönderim Tarihi: 24.05.2015 / Kabul Tarihi: 09.11.2015.*

** *Prof. Dr. Okayama Üniversitesi, Graduate School of Humanities and Social Sciences, Okayama/JAPONYA, kuri@okayama-u.ac.jp.*

ve isim olarak kullanımı yanında cümle sonunda çekimli fiile eklenerek fiil cümlesi oluşturduğu bilinmektedir. Banguoğlu alışmasında *-IK* ekinin “ok eski geçmiş sıfat fiil şekli” olduğunu ve ‘*Ali gelmeyiktir*’ örneğinde görüldüğu gibi Anadolu ağızlarında bu işleyişi andıran kullanışlara rastlandığını belirtmiştir (Banguoğlu 2007: 248).

Anadolu Ağızlarında görülen bu yapının varlığı genel itibariyle Adana, Hatay, Kahramanmaraş ve Gaziantep dışında Antalya, Alanya, Burdur, Konya, Osmaniye, Nevşehir, Afyon, Mersin ve Giresun’daki Yörük ve Türkmen ağızlarında tespit edilmiş olup, konuyla ilgili olarak Buran (1996), Yıldırım (2006) ve Demir (2007) gibi çeşitli araştırmalar mevcuttur. Ancak verilen bilgiler doğrultusunda *-(y)IK* ekinin çanak kale yöresindeki kullanım şekli bilinmemektedir. şimdiye kadar olan araştırmalarda ekin fiilden sıfat ve isim türetmesi ile sıfat fiil, zarf fiil şeklindeki kullanımlarından bahsedilmiş olup, cümle sonundaki yüklem yapısı ise bir çeşit geçmiş zaman eki olarak ele alınmıştır. Ancak çekim eki olarak kullanılan *-(y)IK* ekinin cümleye verdiği geçmiş ve bitmişlik anlamı, ağızlarda görülen bu oluşumu sadece geçmiş zaman eki olarak ele almaya yeterli değildir. Bu yüklem yapısının ölçünlü dildeki fiilden sıfat ve isim yapma eki *-IK* ile de bağlantılı olduğu düşünölmektedir (bk. Demir 2007). Çanak kale yöresindeki kullanımında da bu ek geçmiş anlamının yanı sıra başka unsurlar da ifade ettiği görölmektedir.

Karahan (2011) Anadolu ağızlarını sınıflandırdığı çalışmasında Batı grubu ağızlarından bahsetmekle beraber, Batı grubu ağızlarının alt gruplarından VII. Gruptaki Adana, Hatay, Kahramanmaraş ve Gaziantep ağızlarında geçmiş zaman eki olarak kullanılan *-(y)mIş* eki yanında *-(y)IK* ekinin varlığına da değinir. Çanak kale ağızları ise sözü geçen Batı grubu ağızlarının alt gruplarından I. grupta yer almaktadır. Karahan’ın bu çalışmasında geçmiş zaman eki olarak ele alınmış olan *-(y)IK* ekinin çanak kale ağızlarındaki varlığından bahsedilmemektedir.

Bu sebeple çalışmamızda çanak kale ilinin Ayvacık ilçesi Sazlı Köyü’nde derlediğimiz verilere dayanarak, Sazlı Köyü ağzı adı altında *-(y)IK* ekinin çanak kale yöresindeki kullanımı ve işlevine değinilecektir. Bu yörede olduğu baskın biçimde kullanılan bu ek, diğer yöreler ile benzer özellikler göstermesi yanında şekilsel olarak bazı farklılıklar da sergilemektedir.

Çalışmamızda, sözü geçen ekin Sazlı Köyü ağzı verilerinden yola çıkarak çanak kale ađızlarındaki¹ kullanımı tespit edilip, eklendiği cümleye kattığı zaman, görünüş ve kiplik anlamlarının yanı sıra fiilin edilgenlik ile ilişkisi de değerlendirilecektir.

Bu çalışmada belirlenen amaçlar şunlardır:

1. Sazlı Köyü (anak kale) ağzında *-(y)IK* ekinin çekim eki olarak kullanımı ve cümleye yüklediği zaman, görünüş, kiplik anlamlarını tespit etmek.
2. Aynı ekin işlek kullanıldığı diğer Anadolu ağızlarından farklı olarak ‘*giyilik elbise*’ gibi sıfat tamlaması oluşumunda tamlayanın olumsuz halinin ‘*giyilme-*

1 Çanak kale ağızları olarak genel bir adlandırmaya başvurmamızın sebebi, coğrafî olarak bölgenin kolayca ayırt edilebilmesi içindir. Ancak makalenin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak Sazlı Köyü ağzı diye adlandırılmıştır. Sazlı Köyü verileri, araştırmacı Seval Dirik tarafından karşılıklı diyaloğun dikkatlice dinlenmesi ve konuşma anında kaynak kişilerin söyledikleri cümlelerin not alınması yoluyla oluşturulmuştur. Bir kısım diyaloglar ise ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş olup, daha sonra içerisinden ilgili cümleler seçilmiştir. Verilerin derleme dönemi 2012 Eylül ayıdır. Kaynak kişiler özellikle doğma büyüme Sazlı Köyü’nde yaşayan 40-70 yaş aralığındaki kişiler arasından seçilmiştir.

yık elbise’değilde ‘*giyilmenik elbise*’ şeklinde ortaya çıkması ve bu bağlamda -(y)İK eki ile olumsuzluk şeklinin ilişkisine değinmek.

3. -(y)İK ekli fiilin edilgenlik ekiyle oluşturduğu sıfat fiiller ve bunların cümle içindeki kullanımını incelemek.
4. -(y)İK ekinin Sazlı Köyü ağzında anlamsal olarak isimleşmiş ancak şekilsel olarak fiil yapısı görünümünde kullanılmaya devam ettiğini elimizdeki verilerden çıkan örneklerle açıklamayı amaçlıyoruz.

1. -(y)İK Eki İle İlgili Çalışmalar

Türkiye Türkçesinde (ölçünlü dil) fiilden isim yapma eki olarak karşımıza çıkan bu ek, Anadolu ağızlarında ise bu işleğini arttırarak bitmişlik görünümünde sıfat fiil eki ve kiplik eki olarak ortaya çıkmaktadır. Ölçünlü dil çerçevesinde yapılmış çalışmalarda -(y)İK eki *yan-ık, aç-ık, çek-ık, bat-ık* gibi örnekler ile çok eskiden beri kullanılagelen işlek bir fiilden isim yapma eki olarak ele alınır (bk. Korkmaz 2009). Ergin, fiil kök ve gövdesine gelerek isim üreten bu eki ‘-k’ şeklinde ele almış ve şöyle demiştir: “Yaptığı isimler umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazan da o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılar (Ergin 2013: 188).” Ergin bu eki -k şeklinde ele almasını özetle şöyle açıklar:

Eski Türkçedeki yardımcı seslerin vokal uyumuna bağlı olarak -uk/-ük şeklinde ortaya çıktığını ancak Batı Türkçesinde bu ekin önündeki vokal, yardımcı ses sayılarak -k şekline geçmiş, ve fiil kökü ile ek arasında bulunan vokal tam bir yardımcı ses halini alarak ekler -k şeklinde kullanılmaya gelmiştir (Ergin 2013: 195).

Ergin’in bu açıklamasından hareket ile “*yuvarla-k, çatla-k, dile-k*” örneklerindeki eklerin kökeni de bahsi geçen -(y)İK eki ile aynı olduğu sonucu çıkıyor.

-(y)İK ekinin Anadolu ağızlarındaki kullanımı ile ilgili çeşitli eserler mevcuttur. Gaziantep ağzındaki görünümünü işlemiş olan Ömer Asım Aksoy, bu eke “ik’li geçmiş zaman” adı vererek, ekin -mİş geçmiş zaman eki ile aynı görevde kullanıldığından bahsettiği çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir (Ay 2009: 234).

Buran (1996), bu ekin fiilden isim yapma eki görevinin yanı sıra, ölçünlü dildeki -mİş anlamını karşılayan fiil çekim eki, sıfat-fiil eki ve zarf-fiil eki işlevlerinde de kullanıldığını dile getirir.

Demir, bu ek ile ilgili kapsamlı çalışmalar yapmış olup, -(y)İK ekinin Antalya’nın yukarısında kalan Yörük köyleriyle, Manavgat ilçesinin köylerinde; Alanya, Burdur ve Konya’nın bazı köylerinde, Mersin’in ilçelerinde, Adana’nın Ceyhan ve Kadırlı ilçeleri ile Osmaniye; Kahramanmaraş’ın merkez ve Andırın; Afyon’un Dinar, Hatay’ın Kırıkhan ilçeleri ile Nevşehir’in Karasınır kasabasında ve ayrıca Yozgat’ta kullanıldığını tespit etmiştir. Ve çalışmasında ekin “genellikle yaylacılık geleneğine sahip Yörük gruplar” tarafından kullanıldığını değinmiştir (Demir 2007: 383). Demir bu tespitlerinde -(y)İK ekinin standart Türkçede de var olan isim yapma eki ile Anadolu Ağızlarında kullanılan çekim eki fonksiyonunun arasındaki benzerliğe dikkat çekerek (örneğin; *açık* ST: ‘açılmış’, AA: ‘[O] açmış’)² isim cümlesi ile fiil cümlelerinin birbirin-

2 ST: Standart Türkçe, AA: Anadolu Ağızları

den ayrılması gerektiğini ve bunu yaparken kullanılacak ölçütlerin bulunduğunu da şu cümleleriyle belirtir:

Bir yapım eki olan *-(y)XX*, fiilin ifade ettiği eylemden ortaya çıkan sonuç ve durumu, geçişli fiillerden sonra edilgenlik anlamı da taşıyarak, gösterir; yani fiilden isim yapar: *tükenik, tıkanık, açık*. Geçmiş zaman eki ise sadece dilbilgisel görev üstlenir; fiilin taşıdığı anlamda bir değişiklik yapmaz. Buna göre *Kapı açık* '*Kapı açılmış [vaziyette]*' bir isim cümlesidir ve cümlede '*kapı*' öznedir. Buna karşılık fiilin kendine boş yer açabilme gücünü, yani valenz değerini koruduğu *Kapı[yı] açık* '*[O] kapıyı açmış*' cümlesinde *kapı[yı]* nesnedir ve cümle bir fiil cümlesidir. Ancak fiilin geçişsiz olması durumunda isim cümlesiyle fiil cümlesini, mevcut bilgilerin yardımıyla birbirinden tam olarak ayırmak her zaman mümkün görünmüyor. Mesela Çocuk uyanık cümlesini, *uyanık* kelimesinin isim olarak kullanılması sebebiyle isim cümlesi olarak yorumlama eğilimi ağır basıyor: '*Çocuk uyanmış [durumda], Çocuk uyumuyor*'. Ancak aynı cümleyi '*[Görüyorum ki] çocuk uyanmış, gözlerini açmış*' şeklinde fiil cümlesi olarak anlamak da mümkündür. (Demir 2007:373)."

Demir'in burada dile getirdiği gibi isim cümlesi ve fiil cümlesi algısına dair yaşanan ikilemin içerisinde *-(y)IK* ekinin eklenmesiyle semantik olarak ortaya çıkmış bir edilgenlik varlığından bahsedebiliriz.

2. Sazlı Köyü (Ayvacı/Çanakale) Ağzında *-(y)IK* Eki

2.1. Şekilsel Olarak *-(y)IK*

Sazlı Köyü ağızlarında görülen *-(y)IK* ekinin kullanımı cümle sonunda çekimli fiil yüklemi ve isim ya da sıfat fiilden oluşan yüklem şeklinde olmak üzere başlıca iki çeşittir. Fiilin *-(y)IK* ekini alarak çekimlenmesiyle konuşmacının kesin kanaatini yansıtan geçmiş zaman referanslı fiil yüklemine oluşması durumunda *-(y)IK* ekinin buradaki şekilsel işlevi çekim eki olarak ortaya çıkar.

(1) *Evlēne hırsız girik*.

('Benim bilgim dahilinde *çıkarımda bulunduğum kadarıyla*' Evlerine hırsız girmiş (durumdadır).)

Anlamsal olarak (1) numaralı cümleye baktığımızda 'elde olan bilgilerden çıkarılan sonuca göre bu eve hırsız girmiş' anlamı taşımaktadır. Hırsızın girmiş olduğunu gösteren izler açıkça ortadadır. Konuşma anında hırsız evde değildir ancak evin durumu hala hırsızlık anında oluşan zararı yansıtır. Şüphesiz ki cümleye bu anlam alt yapısını oluşturan öge *-(y)IK* ekinden başkası değildir. Geçmişte gerçekleşen bir eylemin izlerden yola çıkarak konuşma zamanındaki açık sonucunu göstermesi bakımından zaman olarak geçmişe dönük olup, görünüş olarak da şuan ki zaman içerisinde sonuçsallık ve durum bildirir. Kiplik açısından bakıldığında gerçekleşmiş olayın açık izlerinden hareketle çıkartılan sonucun evidensiyal bağıntılı kesin yargı ifadesi olduğu söylenebilir. Kısacası bu ekin anlam ve işlevleri zaman, görünüş ve kiplik üçlüsü ile çok yakından ilişkilidir.

Sazlı Köyü verilerine dayanarak *-(y)IK* ekinin kişilere göre fiil çekimi tabloda gösterildiği gibi tespit edilmiştir.

Tablo 1. Kişi ekleriyle çekimi

1. tekil kişi	gir-ik-im
2.tekil kişi	gir-ik-sin
3.tekil kişi	gir-ik
1.çoğul kişi	gir-ik-iz
2.çoğul kişi	gir-ik-siniz
3.çoğul kişi	gir-ik-lē

Aynı çekimin olumsuzu ise olumsuzluk koşacı 'değil' ile yapılmaktadır. -(y)IK ekinin diğer Anadolu ağızlarında görülen fiil olumsuzluk eki *-mA* ile kullanımı araştırma bölgemiz içerisinde pek görülmez.

Tablo 2. Olumsuzluk çekimi

1. tekil kişi	gir-ik dēl-im
2.tekil kişi	gir-ik dēl-sin
3.tekil kişi	gir-ik dēl
1.çoğul kişi	gir-ik dēl-iz
2.çoğul kişi	gir-ik dēl-siniz
3.çoğul kişi	gir-ik dēl-lē

Fakat, *-mA* olumsuzluk eki ile olumsuzluğu sağlanan başka bir yapıya rastlanmıştır; o da çekim eki işlevinde yüklem oluşturan -(y)IK eki değil de, sıfat fiil eki işlevinde oluşturduğu yapıdır. Bu şekliyle çok yaygın kullanılsa da, varlığı birkaç örnek ile sabitlenmektedir.

(2) **Yinilmēnik** yimek gāmadi. Gazannarı boşalttılā alimallah.

(Yenilmemiş yemek kalmadı. Kazanları boşalttılar alimallah)

(3) A: Bu **ēntērilēn** hiçbir **geyilik dēl** bak. Zıyan olmasın, fakire fukaraya dağıtām.

(Bu entarilerin hiçbirini giyilmiş değil bak. Zıyan olmasın, fakire fukaraya dağıtalım.)

B: Abū, bu **gıdān geyilmenik** **ēntēriyi nēde tuttun gēz**.

(Abu, bu kadar giyilmemiş entariyi nerede tuttun kız.)

A: ...**dolaplān içi depilikti**. **Çıkarām bakām bi didim**. **Ākalādan ākalādan evel-den alıpta gudūm ni vāsa çıktı**.

(...dolapların içi tepilmiş durumdaydı. Çıkarayım bakayım bir dedim. Arkalardan arkalardan evvelden alıp da koyduğum ne varsa çıktı.)

(4) Dada eve bi **gēdi tam gēdi vallā**. **Ēllēnmēnik eşya açılmanık dolap bırakmadı**.

(Çocuk eve bir geldi tam geldi. Ellenmemiş eşya açılmamış dolap bırakmadı.)

(5) **Īlâlēme gāşı ōle şey mi olurmuş?** Hiç **görülmēnik şeylē bunnā bōle bōle**.

(Elaleme karşı öyle şey mi olurmuş? Hiç görülmemiş şeyler bunlar böyle böyle.)

Buradaki verilerde asıl dikkat çeken özellik, *-mA* olumsuzluk yapısının bu şekildeki kullanımının edilgen fiillerle sınırlandırılmış olması ve kaynaştırma ünsüzünün *-y-* değilde *-n-* olmasıdır.

Ancak bu kullanım, *-DIk* sıfat fiil ekinin örneksenmesi olarak da düşünülebilir. Örneğin '*çalmadık kapı*' tamlamasında görüldüğü gibi *-mAdIk* şeklinde teşkil edilen sıfat fiillere benzediğı ve bunun örneksendiğı varsayılabilir. Bu durumda *-mAdIk*>*-mAnIk* gelişmesinin varlığından söz edilebilir ve bunun da *-(y)IK* ile pek alakalı olduğı söyle-nemez. Ancak Sazlı Köyü ağzında kullanılan şekliyle (2), (4), (5) numaralı örneklerin olumsuz sıfat fiil yapılarını anlam olarak aynı düzlemdeki basit cümle haline çevirdiğimizde, temel cümlenin aşağıdaki gibi *-(y)IK* ile çekimlenen fiil yükleminden oluştuğı gözlemlenmiştir. Hal böyle olunca bir *-mAdIk*>*-mAnIk* gelişmesinden ziyade *-(y)IK* >*-(n)IK* şeklinde *-y->-n-* ses değişiminden söz etmek muhtemeldir.³

(6) *Yemeklerin hepsi yenilik.*

(7) *Eşyaların hepsi ellenik. Dolapların hepsi açılık.*

(8) *Bunlar böyle böyle hiç görürlük şeyler değil. / Bu şeyler hiç görürlük değil.*

Bu karşılıklı gelme durumunu aşağıdaki gibi bir çizelgede daha basite indirgeyerek gösterebiliriz.

Tablo 3. *-(n)IK* şekli

Olumlu tamlama	Olumsuz tamlama ⁶
giyilik elbise	= A.A: giyilmeyik elbise / giyilik değil elbise
	= S.K.A: giyilmenik elbise
	≠ giyilmedik elbise

Böylece Sazlı Köyü verilerinde sıfat-fiil yapının özellikle '*-(y)IK değil*' olumsuz yüklemli cümleye denk düştüğü görülmüştür. Buradan yola çıkarak bölge ağzında *-(y)IK* ekinin *-mA* olumsuzluk ekiyle sıfat fiil tamlayanı oluşturduğı ve bu durumda *-y-* ünsüzünde *-y->-n* ses değişimi olduğı söylenebilir.

Bunun yanı sıra elimizde bulunan *-mA* olumsuzluk ekiyle yapılmış fiil yükleminden oluşan tek cümleyi de aşağıdaki şekliyle belirtmeden geçemeyeceğiz.

(9) *Kapı düzgün kapanmanık...Kit dadam, düzgünce kapa da ge.*

(Kapı düzgün kapanmamış durumda... git çocuğum, düzgünce kapat da gel.)

şu durumda *-(y)IK* ekiyle yapılmış aynı cümlenin diğer Anadolu ağızlarında '*kapanmayık*' şeklinde ortaya çıktığı gibi Sazlı Köyü ağzında da aynen kullanılması beklenir. Ama burada da fonolojik olarak *-y->-n* değişimi görülr.

-(y)IK ekinin çekim eki olarak kullanılmasının yanısıra sıfat fiil eki şeklinde kullanımını da görülmektedir (bk. Buran 1996, Üstüner 2000). Bilindiğı üzere sıfat fiil ekleri bütün fiillerin sonuna gelebilir ve onların cümle içinde sıfat veya isim olmalarını sağlar.

3 Hakemlerin önerileri ve yorumları doğrultusunda, varılan yargı tekrar gözden geçirilmiş ve düzenlenmiştir.

4 A.A: Anadolu Ağızları

S.K.A: Sazlı Köyü Ağzı

≠ : temelde belirtilen tamlamaya ait olmadığını belirtir.

- (10) *Uyanık gāyık unla. Evlêne kitte sor bakām çekilik bulgur vāmiş mı?*
(Uyanık artık onlar. Evlerine git de sor bakalım çekilmiş bulgur varmış mı?)⁵
- (11) **Gırlık** *küpü kit al da ge. Atām.*
(Kırılmış küpü git, al da gel atalım.)
- (12) *Masanın üstüne gunuk nevâlelê vâ.*
(Masanın üstüne konmuş nevâleler (meyveler) var.)
- (13) **Oluk** *āmütlādan geti de ziyēm bakām hepbaraba.*
(Olmuş armutlardan getir de ziyelim bakalım hep beraber.)
- (14) *Bak urda gıynaşık dolabın ākasına gudumdu i:nelen ipli: , buldunsa geti ge de tikēm bakam şu sökükləri.*
(Bak orada aralanmış dolabın arkasına koydumdu iğneylen ipliği, bulduysan getir gel de dikeyim bakayım şu sökükləri.)
- (15) *Āzı açılık olana elleme gız! ⁶*
(Ağzı (kapağı) açılmış olana elleme kız!)

Örneklerde görüldüğü gibi -(y)IK ekiyle türemiş fiil, önüne geldiği ismi nitelemekte olup, ekin file yüklediği bitmişlik ve sonuçsallığa bağlı şuan ki durum nitelenen isme tesir etmektedir.

2.2. Çekim Eki Olarak Kullanımı ve İçerdiği Anlam

-(y)IK ekinin Batı Anadolu ağızlarının bazılarında çekim eki olarak kullanıldığı bilinmektedir (bk. Buran 1996, Demir 2007, Demir 2012, Yıldırım 2006). Bunlara ek olarak Çanakkale'nin güney batı yöresi özellikle Ayvacık ilçesi ve köylerinde de buna benzer fonksiyonda kullanıldığı Sazlı Köyü ağzından alınan örnekler ile açıkça görülmektedir (bk. Dirik 2013).

- (16) *A: Kim kapattı bu yağ küplēnin āzını?*
(Kim kapattı bu yağ küplerinin ağzını?)
B: E, kim olacak, anan kapayık işte.
(Kim olacak, kanattımca (ben öyle sanıyorum ki) annen kapamıştır işte.)

Buradaki örnekte konuşmacı B'nin kendinden emin bir şekilde 'anan kapayık' demesi, konuşmacının konuyla ilgili edindiği bilgiye dayalı izleri göz önünde bulundurarak cümleyi kurduğunu gösterir. Ya yapılan hareket devamlı olan bir alışkanlıktır ya da etrafta bu durumu destekleyecek deliller bulunmaktadır ve konuşmacı bunu gözlemleyerek kapağı kapayanın annesi olacağı kanısına varmıştır.

Ölçünlü dile olan tercümesinde kullanılan 'kanaatimce' ifadesi aslında konuşmacının konuyla ilgili bulunan delillere dayanarak kendi kanaati doğrultusunda kesin yar-

5 -(y)IK ekinin ölçünlü dildeki karşılığına en yakın ifade şekli -mİş olduğu için, örnek cümlelerin anlamlarını aktarıırken duruma göre -mİş işaretleyicisi tercih edilmiştir. Cümlelerin anlamlarının -mİş ile verilmesi, bu iki ekin tamamen aynı anlamı taşıması anlamına gelmez.

6 Bu makalede verilen ağız örneklerinin hepsi kaynak kişilerin konuşmalarına aittir. Makalenin içeriğinden de anlaşılacağı üzere, zaman zaman açıklamalarda bulunma amaçlı kaynak kişilere ait orjinal cümlelerinin değişik versiyonları da oluşturulmuştur.

gıda bulunduğunu ve bu kesinliğin delillerden olan çıkarım ile doğru orantılı olduğunu göstermektedir. Özetle, ek evidensiyal işaretleyicisi rolündedir (bk. Demir 2012).

(17) *U buluk bizim gızı. Yanına çārık. Öleliklen görüşükle...Yōsa bizim gız kēndi-linden arayıp sormazdı.*

((Kanaatimce, kesin) O bulmuştur bizim kızını. Yanına çağırmıştır. Öylelikle görüşmüşlerdir... Yoksa bizim kız kendiliğinden arayıp sormazdı.)

(18) *Bi araba insan doluşmuş dūne gidiklē. Hepsi gidik. Fatmalā kapının önünde beklēyodu, řinci bak dūnē gidiklē.*

(Bir araba insan doluşmuş düğüne gitmişler. Hepsi gitmiş durumda. Fatmalar kapının önünde bekleyodu, şimdi bak düğüne gitmişler.)

(19) *Bi milyardan fazla para vi:dilē gıza. Nere kitti u paralā bilen yok. Dā alık dēl Serpil u paraları.*

(Bir milyardan fazla para verdiler kıza. Nereye gitti o paralar bilen yok. Daha almış (durumda) değil Serpil o paraları.)

Yukarıda belirtilen cümlelerde -(y)IK ekinin kullanıldığı ögeyi karşılamaya çalıştığımız ölçünlü dildeki anlamına bakacak olursak bütün örneklerde farklı yapılar görülmektedir. (17)'de cümleye konuşmacının öznel tavrının yansıdığı anlaşılır buna karşın (18) ve (19)'da konuşmacının öznel görüşünden ziyade konuşma anından önce olmuş bitmiş olayın konuşma anında görülen etkileri diğer bir deyişle geçmişte olmuş bir olayın konuşma anındaki sonucundan doğan durum bildirilmektedir.

(20) *Gāřıdaki tarlayı da zāten Kırbařlā alıktı. Hiçbi yer gāmadı gāyık.*

(Karşındaki tarlayı da zaten Kırbaşlar almıştı(?)/almış durumdaydı. Hiçbir yer kalmadı artık.)

Örnek (20)'de görülen kullanıma bakınca bitmişlik ifade eden -mİş eki ile tamamen aynı işlevde kullanıldığı düşünülebilir. Ölçünlü dilde görülen -mİş eki ile -DI ekinin bileşimine genel gramer kaynaklarında 'duyulan geçmiş zamanın hikayesi' adı verilmektedir. Fakat -(y)IK eki ne duyulan ne de görülen geçmiş zamana tekabül eder. Bu nedenle örnek (20)'de görülen yapının Yıldırım'da " -ik ekli duyulan geçmiş zamanın hikayesi" olarak adlandırılması düşündürücüdür (Yıldırım 2006:284). Nihayetinde burada görülen örnek cümledeki yapı ölçünlü dile 'almıştı' şeklinde çevrilmesine rağmen anlamsal olarak bu ifade biçimini bütünüyle karşıladığı söylenemez. Çünkü -(y)IK eki zaman bağlamında geçmiş gösterir ama görünüşsel olarak eylemin bitişiyile ortaya çıkan sonucun şuan açıkça görünen durumunu belirtir. Burada var olan, -(y)IK ekiyle çekimlenen eylemin geçmişte gerçekleşmiş olmasına rağmen ortaya çıkan sonuç ve izlerin açık olması ve bu sonuca bağlı durumun gösterilmesidir. Böylece -(y)IK ile işaretlenmiş yükleme -DI geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle geçmiş zamanla doğrudan bağ kurulmuş olur.

Kısacası, -(y)IK ekinin çekim eki rolünde kullanıldığı düşünülen böyle cümlelerdeki ölçünlü dile karşılığının salt -mİş ekine denk düştüğü pek söylenemez.

Örneğin yukarıdaki cümleyi doğrudan -mİş ile karşıladığımızı düşünürsek örnek (21)'de görüldüğü gibi bir cümle ortaya çıkar.

(21) *Karşındaki tarlayı da zaten Kırbaşlar almıştı.*

Örnekten de anlaşılacağı üzere belirsiz geçmiş zamanın hikayesi ya da duyulan geçmiş zamanın hikayesi olarak adlandırılan yapı ortaya çıkmıştır ve eylemin uzak geçmişte gerçekleştiğini gösterir. Mesela (20) ve (21) numaralı cümlelerin birleşik çekimlerinin aynı anlama karşılık geldiğini düşünürsek, soru cümlesi oluşturduğumuzda da vurguladığı anlamın aynı olması beklenir. Ama aşağıdaki (22) ve (23)'ün anlamları birbirinden farklıdır.

(22) *Karşıdaki tarlayı Kırbaşlar alık mıydı?*

(23) *Karşıdaki tarlayı Kırbaşlar almış mıydı?*

İki cümle arasındaki fark ile ilgili Sazlı Köyü'ndeki kaynak kişilere, soru cümlelerinin aynı anlama gelip gelmediğini sordüğümüz zaman tereddütle yaklaşıklarını gözlemledik. Yani her iki cümleye ait bir kullanım farkı mevcut. Örnek (22)'ye bakıldığında -IK ekinin varlığı, bitmiş bir eylemin şu anki sonuç durumunu işaretlemektedir ve bu sonuç durumun ortaya çıkıp çıkmadığına dair teyit, geçmiş zaman işaretleyicisiyle oluşmaktadır. Aynı şekilde (23)'e baktığımızda eylemin sadece geçmişteki bitmişliği vurgulanır ve söylenti ya da duyumu teyit eder. Ama konuşma anındaki sonuç durumu vurgulanmaz. Bu demektir ki, ağızlardaki -(y)IK ekinin verdiği anlamı ölçünlü dilde -mİş ekiyle karşılamak iki ekin birebir aynı anlama geldiğini göstermez. Demir'de de belirtildiği gibi -(y)IK eki -mİş ekine göre daha yüksek odaklıdır. "Olay gerçekleşmiş-tir ancak izleri veya sonucu açık biçimde ortadadır (Demir 2012: 111)."

Ölçünlü dilde -(y)IK ekinin , -mİş ekine karşılık gelmesi demek bu ekin örnek senerek bütün fonksiyonlarının -(y)IK ekine aktarıldığı anlamına da gelmez. Özetle belirtecek olursak yüklem oluşturan eylemin -(y)IK ile işaretlenmesi ile geçmişte olmuş bir olayın sonucuna bağlı açıkça sergilediği durum belirtilir. Buna karşın -mİş ile işaretlenmiş eylem ise öncelikle olayın bitmişliğine odaklanır. Bu şekilde iki ekin Sazlı ağzındaki kullanımı ayrılır.

(24) *Sahil yolundaki pütün tálalā alınık. Şinci uraya uzun uzun duvālā çekilik.*

(Sahil yolundaki bütün tarlalar alınmış durumda. Şimdi oraya uzun uzun duvarlar çekilmiş durumda.)

Örnek (24)'te de aynı şekilde cümle sonunda -(y)IK ile işaretlenmiş yüklem eylemin bitişiyle ortaya çıkan sonuçsal durumu gösterir. Böylece geçmiş zaman referanslı çekimli fiil olduğu düşünülen sıfat fiil kaynaklı bir yapı şeklinde sadece durum ifade eden geçici isim olarak da ele alınabilir. Örneğin, Sazlı Köyü'nde (24)'deki cümleyi duyan biri bu cümleye bağlı olarak 'Yeni alınık tarlalar nerede?' şeklinde bir soru yöneltebilir. Ve bu soruya karşılık konuşmacı 'Alınıklar işte bunlar' şeklinde yeni alınmış olan tarlaları geçici bir isim formunda dile getirebilir.

Daha öncede belirttiğimiz gibi sıfat-fiil ekleri her türlü fiilin kök ve gövdesine eklenerek geçici sıfat görünümlü biçimbirimler oluşturur. -(y)IK ekinin de Eski Anadolu Türkçe'sinde üretken bir sıfat-fiil eki olduğu bilgisini düşünürsek, Çanakkale ağzlarında da bu özelliğin hala aktif halde görüldüğü açıktır.

Sazlı Köyü ağzındaki yapının sadece belirli bir geçmiş zaman işaretleyicisi olmadığını önceki örneklerde belirttik. Bu yapıyla oluşan cümlelerde, salt geçmiş zamanı işaretleyen geçmiş zaman zarfı kullanıldığı gözlenmemiştir. Bu sebeple normal bir cümleyi geçmiş zaman zarflarını ekleyerek kaynak kişilere test ettiğimizde zaman zar-

fi kullanımının tercih edilmediği gözlemlenmiştir.

(26), (28), (30) ve (32) numaralı cümleler her bir -(y)IK yüklemli cümlenin geçmiş zaman zarfı almış halidir ve bu şekildeki kullanımı tercih edilmemektedir. (*) işareti cümlenin uygun bir cümle olmadığını belirtir.

(25) *Hasan amca āsayı satilā ıkarık.*

(26) **Hasan amca dūn / geçen ay arsayı satılığa ıkarık.*

(27) *İçeri sinek girik. İlaç alām da öldürēm unu.*

(28) **İçeri dūn/dūn sabah sinek girik. İlaç alalım da öldürelim onu.*

(29) *Pütün köyün māsüllēni alık, ēlinē geirik.*

(30) **Dūn/geçen sene bütün köyün mahsüllerini alık, eline geirik.*

(31) *Zi:tin yāları hanay ātında güplēre ğunuk, āzları da sıkıca kapanık.*

(32) **Dūn/geçen ay zeytin yağları hanay altında küplere konuk, ağızları da sıkıca kapanık.*

Buradaki cümleler geçmiş zamana bağlı yapıdadır ama salt geçmiş zaman ekinin aynı cümle içerisinde uyum sağlaması beklenen geçmiş zaman zarflarıyla -(y)IK eki aynı derecede uyum sergilemez. Bu demek değildir ki zaman zarfları hiç kullanılmıyor. Örneğin daha önce belirtilen (24) numaralı cümle de şimdiki zamanı belirten ‘şimdi’ zarfı kullanılmaktadır. Bu ise geçmişe bağlı şuanki durumun açık örneğidir. Hal böyleyken bu cümlelerin belirli bir zaman içinde süreç bildiren zaman zarfları ile kullanılıp kullanılmadığına bakınca aşağıdaki (33)(36) gibi cümleler kurulabilmektedir.

(33) *Hasan amca geçen aydan beri arsayı satılığa ıkarık.*

(34) *İçeri dūnden beri sinek girik.*

(35) *İki yılda bütün köyün mahsüllerini alık.*

(36) *Yıllardan beri zeytin yağları hanay altında küplere konuk, ağızları da sıkıca kapanık.*

Görüldüğü üzere yüklemde kullanılan -(y)IK eki süreç bildiren zaman zarfları ile uyum sağlar. Bu şeklinden yola çıkarak bu yapının doğrudan zaman kategorisinden ziyade görünüş kategorisi ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Bu ekin yüklemde oluşturduğu anlamın yanı sıra birisi tarafından yapılmış bir eylemin bitmişliğini ifade etmesi ve kiplik bakımından da kişinin bizzat elde ettiği delillere dayanarak kesin bir yargıyı işaretlemesi, -(y)IK ekinin çekim eki mi yapım eki mi olduğunu belirlerken çekim eki seçeneğini bir adım öne çıkarmaktadır. Ancak -(y)IK yapısındaki delillerin edinimi -mİş ve -Dİ dan farklı olarak sadece duyarak , görerek ya da bizzat deneyimlemeye bağlı kesinlik değildir. Herhangi bir yolla dolaylı ve dolaysız algılanmış bir olayın ortaya çıkardığı etki ve sonuç, gerçekleşen olayın doğruluğuna dayandırılabilir veya sonucu göz önünde bulundurulabilecek herhangi bir olgunun varlığı delil olarak algılanabilmektedir.

(37) *A:Anlaşılan bu iřlē sēnin bayā canını sıkık.*

B:Evet!Bugün biraz canım sıkılık.

Özetle, aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi hareket bildiren geçişli fiilin -(y)IK

eki ile çekimlendiğinde oluşan fiil yüklemi, konuşmacının kesin kanaatini ifade ederek evidensiyal işaretleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır. Ve bu anlam 3. şahıs çekimli cümlelerde yaygındır. Bu durumda -(y)IK eki çekim eki işlevinde olup fiil cümlesi oluşturur.

(38) *Hüsen koparık bu dalları. Evelsi gün bıdayvi didimdi. Kökten bıdayvimiş u da.*

((Kanaatimce) Hüseyin koparmış bu dalları. Geçen gün (ağacı) budayıver dediydim. Kökten budayıvermiş o da.)

Geçişsiz, edilgen, ve dolaylı tümleç gerektiren geçişli eylemlerde ise kiplik anlamı yani evidensiyal işaretleyicisi olarak kullanımı ortadan kalkıp, eylemin bitmişliğine bağlı ortaya çıkan sonuç durumunu ifade etmektedir. Buna ek olarak, birleşik çekimli yapılarda da yine aynı şekilde -(y)IK eki bitmiş eylemin sonucuna bağlı durum sergilemektedir. Bu gibi cümlelerde özellikle edilgen eylemlerde,

-(y)IK yapısı sıfat fiil oluşumuna daha yatkındır.

(39) *Banyo m̄z̄em̄el̄eri alınık. Ustalā da işe başlayık.*

İnşāt başladı yāni...

(Banyo malzemeleri alınmış durumda. Ustalar da işe başlamış durumda. İnşaat başladı yani...)

(40) *Hayatımız dōmadan önce yazılıkmış. Gaderimiz de ana rahmine düştüğüümüz an belirleniyomuş.*

(Hayatımız doğmadan önce yazılmış durumdaymış. Kaderimiz de ana rahmine düştüğümüz an belirleniyormuş.)

(41) *Hiç annayamadık dadam.*

M̄ēē sınıfta galıkmış. Hēr̄k̄es̄l̄eri ğandırı durumuş m̄ēēs̄em, okula gidiyom diye.

(Hiç anlayamadım evladım. Meğer sınıfta kalmış. Herkesi kanır durumuş meğersem okula gidiyorum diye.)

(42) *Gapı ğyınaşık galık. İtirivi: de kapansın bakām.*

(Kapı aralı (kıynaşık) kalmış. İttiriver de kapansın bakalım.)

2.3. Sıfat Fiil Eki Olarak (y)IK Eki

Sıfat fiil ekleri temelde anlam olarak zaman bilgisi içermektedir. Bu zaman bilgisiyle sıfat fiil ekleri, eklendiği fiil ile yüklem arasında bağ kurarak, cümlelerin aktaracağı zaman anlamını düzenler. Mesela 'Mazide kalmış günleri anımsıyorum' cümlesinde kullanılan sıfat fiil eki -mİş, eklendiği fiile bitmişlik anlamı katmakla beraber konuşulan zaman içerisinde 'kalmak' fiilinin zamanını geçmiş olarak işaretler. Ve yüklem konuşma anına işaret etmesine rağmen, sıfat fiil eki üzerine geldiği fiilin geçmiş zaman anlamını ortaya çıkarır. Böylece sıfat fiil grubunun içerdiği zamanı yüklem zamanı ile ilişkilendirir.

Aynı şekilde ağızlarda da bu sıfat fiil yapısı mevcuttur. Ancak ölçünlü dilde görülen oranla daha işlek biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin ölçünlü dilde fiilden isim

yapma eki olarak kabul edilen *-(y)IK* eki, Sazlı Köyü ağzındaki örnekler dahilinde ekin çekim eki olarak gözlemlendiği birçok Anadolu ağzlarında, her türlü fiil köküne gelebilmekte ve isim önünde tamlama oluşturarak sıfat fiil grubu kurmaktadır.

(43) *Evde yapılık yemek vā.*

(Evde yapılmış (pişmiş) yemek var.)

(44) *Bırandalā yığılık zi:tin ācının dibinde. Aha bak urdala! Gözüne gircek şinci! U yığılık bırandaları gāldırda, ātındaki sepetlēden sapı gıvrılık olanı getirvi:.*

(Brandalar zeytin ağacının dibinde yığılmış durumda. Aha bak oradalar! Gözüne girecek şimdi. O yığılmış olan brandaları kaldır da, altındaki sepetlerden sapı kıvrılmış olanı getiriver.)

(45) *Anam! ōtülük hamırı götüme, gu!*

(Anam! (üzeri) ōrtülmüř olan hamuru götürme, koy (aldığın yere bırak).)

(46) (Bir yerde gördüğü balık buğulamayı anlatıyor.) *Altına sovan döřemiřlē halka halka, üzerine de... balıklān āzları, kılçıkları çıkıkmiş. Yasılık yasılık bōle acılık sardelyālān üstüne döřemiřlē. Üzerine büber, domatis, arasına döřemiřlē, hepsini doldurmuşlā. Garabüber, pulbüber, baharatlān hepsini üstüne guymuşlā, urdan, üzerine yenden gene balık guymuşlā, gene üzerine domatis yapmışlā, yavlayıp duzlayıp fırına goymuşlā. Çok güzel ōmuş, çok güzel diye diye tamam oldulā.*

(Altına soğan döşemişler halka halka, üzerine de. Balıkların ağzları, kılçıkları çıkarılmış vaziyetteymiş. Yassı yassı bōyle açılmış vaziyetteki sardalyaların üstüne döşemişler. Üzerine biber, domates...arasında döşemişler, hepsini doldurmuşlar. Karabiber, pulbiber, baharatların hepsini üstüne koymuşlar, oradan üzerine yeniden gene balık koymuşmlar, gene üzerine domates yapmışlar, yağlayıp tuzlayıp fırına koymuşlar. Çok güzel olmuş, çok güzel diye diye tamam oldular (Durmadan çok güzel olmuş dediler).)

2.4. *-(y)IK* Eki ve Etken-Edilgen Fiil İlişkisi

Türkçe'de zaman, görünüş ve kiplik faktörlerinin yanında özellikle irdelenmesi gereken bir diğer dilbilgisel öge de çatıdır. Cümlelerin bağlı olduğu fiilin çatısı, *-(y)IK* ekinin çekim eki ve sıfat fiil eki olarak kullanılması arasındaki en büyük farkı gösteren olgudur. Çatı eklerinin içerisinde özellikle edilgenlik bildiren *-II* ekinin varlığıyla *-(y)IK* eki eklenerek oluşturulan cümlelerin anlamı, kiplik ve görünüş açısından değişim göstermektedir.

Öyle ki, cümlede *(y)IK* ekli yüklem varsa ve bu yüklem fiili etken veya geçişli ise, hareketi gerçekleştiren açık bir öznenin bulunmasıyla cümlelerin anlamı görünüş bağlamında sonuç durumu göstermesinin yanında evidensiyal kipliği de bildirir. Örneğin, aşağıdaki cümlelerde kullanılan fiil gövdesi etken ve geçişlidir. Bu sebeple eylemi yapan özne açıkça ortadadır, cümle içinde belirtilmese de eylemi gerçekleştirenin varlığı anlaşılır. Ancak konuşmacı bu cümleyi dile getirirken gördüğu duyduğu ya da algıladığı durumu betimlemekle kalmaz, kendi iç dünyasındaki duygusunu da cümleye katar. Yani konuşmacı kendinden emindir.

(47) *Gövde gösterisi gibi adam da ne kadar insan **toplayık**.*

(Gördüm ki, gövde gösterisi gibi adam da ne kadar insan toplamış durumda.)

(48) *Bi tabak baklā duruyodu urda, u baklāyı Emin **yyiyik**. Kim yicek başka, Emin yyiyik işte.*

(Bir tabak baklava duruyordu orada, (kanaattimce kesin) o baklavayı Emin yemiştir. Kim yiyecek başka, Emin yemiştir işte.)

(49) *Bi tencere dolma **yapık** māşallā evde.*

((Görüyorum ki) Bir tencere dolma yapmış maşallah evde.)

Ancak hareketi yapan bir öznenin bulunmadığı sadece cümlenin nesnesinin etkilendiği geçişsiz fiiller ya da yapılan hareketi dolaylı olarak ortaya koyan edilgen yapılar da ise anlam kiplik bildirimine dışına çıkarak sadece hareketten etkilenen nesnenin gösterdiği sonuç ve onun durumuna odaklanır.

(50) *A: Bu masalar silindi mi?*

*B: Evet o taraf **silinik**.*

(Evet o taraf silinmiş durumda.)

*A: Hayır **silinik** dēl baksana gızım üstü kirli.*

(Hayır silinmiş durumda değil, baksana kızım üstü kirli.)

B: Aaa, bak ben sildim sanıyodum, ama silmemişim.

(51) *Bak kapıda gene ekmek **asılık**. Ekmekçi kapıya asmış gitmiş.*

(Bak kapıda gene ekmek asılmış durumda. Ekmekçi kapıya asmış gitmiş.)

Buraya kadar gösterdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere Sazlı Köyü ağzında fiil gövdesine edilgen eki *-il* eklendikten sonra *-(y)IK* ekinin kullanılmasıyla tamamen sonuç ve durum bildiren ek nispeten sıfat fiil eki niteliğine bürünür. Yani, fiilin edilgen olmasına bağlı durum bildirir hale gelmesi ile, bitmiş eylemin sonucu ve buna bağlı şuan ki durumu ifade eden *-(y)IK* ekinin birleşimi doğrudan sıfat fiil ve isim benzeri yapı türetmeye elverişli hale gelir.

Sazlı Köyü ağzındaki *-(y)IK* ekinin kullanımında sıfat fiil oluşumu ise edilgen yapının varlığına bağlı olmakta olup, edilgen yapı ya da doğrudan nesneyi etkileyen geçişsiz fiil olmadığı zaman tek başına sıfat fiil olarak ortaya çıkması zordur. Bu sebeple etken fiil içeren cümlelerde konuşmacının kendi iç dünyasını da yansıttığı kiplik anlamı cümleye yüklenir.

Mesela Sazlı Köyü ağzında (52)'de görüldüğü gibi geçişli fiil kökünden türemiş edilgen yapıdaki sıfat fiil tamlamaları rahatça kurulabilir. Ve bu tamlamalarda görülen edilgenlik nesneyi etkileyen özneyi de tamlamanın anlamı içinde barındırabilir.

(52) *kesilik ekmek* (birisini tarafından kesilmiş ekmek), *kırılık bardak* (birisini tarafından kırılmış bardak), *çözülük kravat* (çözülmüş kravat), *yıkılık bina* (yıkılmış bina)

Aynı fiillerin etken yapısı kullanılarak (53)'teki gibi hem ağızlarda hem de ölçünlülükte kabul edilen yapı da kurulabilir. Ancak bu durumda fiilden isim yapan *-IK* eki-

nin geçişli fiile eklenmesiyle, anlamsal olarak geçişsizlik ve doğrudan özne konumuna yükseltilmiş nesnenin durumu belirtilir.

(53) *kesik ekmek, kırık bardak, çözüük kravat, yıkık bina*

(53)'te belirtilen sıfat görünümündeki tamlayanların anlamı ölçünlü dilde srasıyla 'kesilmiş, kırılmış, çözülmüş, yıkılmış' şeklindedir. Ancak hem ağız hem de ölçünlü dil kullanımına baktığımızda göze çarpan en önemli öge *-IK* ekinin varlığıyla ortaya çıkmış sonuç durumudur. Yani ister '*kesilik ekmek*' diyelim ister '*kesik ekmek*' diyelim her ikisinin de ortak noktası *-(y)IK* ekinin varlığından doğmuş olan durumdur. Ölçünlü dilde '*kesik ekmek*' derken, geçişli fiil köküne özellikle de bitimli geçişli fiillere *-(y)IK* ekinin doğrudan eklenmesiyle, nesne üzerine edilgen/geçişsizlik anlamı yüklenir ancak yapı olarak edilgen görünümü yoktur. *-(y)IK* ekinin eklenmesiyle tamlamaya edilgen anlamı katılması ve yapının geçişsizlik görünümüne bürünmesi demek, ekin başlı başına geçişsizlik/edilgenlik eki olduğu anlamına gelmez. (53)'teki gibi zaten sonuç belirtme özelliği olan bitimli geçişli fiiller ile oluşturduğu uyum içerisinde *-IK* eki edilgen görünüme ihtiyaç duymadan tek başına nesnenin durumunu bildirir.

Sazlı Köyü ağızındaki örneklere baktığımızda edilgen yapıyla beraber kullanım olduğu zaman hareketi yapan özne tamlama içerisinde öne çıkartılmaktadır. Bunun aksine ölçünlü dildeki kullanımda hareketi yapan tarafı belirtmeye ihtiyaç duymadan sadece nesnenin durumuna odaklanılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma ile ağız araştırmaları yapan uzmanlara kaynak sağlayabilecek nitelikte Çanakkale yöresi ağızlarından Sazlı Köyü ağızına ait örnekler sunulmuştur.

Bu çalışmayı yaparken 1. Sazlı Köyü ağızında *-(y)IK* ekinin çekim eki olarak kullanımı ve cümleye yüklediği zaman, görünüş, kiplik anlamlarını tespit edilmesi, 2. Aynı ekin işlek kullanıldığı diğer Anadolu ağızlarından farklı olarak '*giyilik elbise*' gibi sıfat tamlaması oluşumunda tamlayanın olumsuz halinin '*giyilmeyik elbise*' değilde '*giyilenik elbise*' şeklinde ortaya çıkması ve bu bağlamda *-(y)IK* eki ile olumsuzluk şeklinin ilişkisine değinilmesi, 3. *-(y)IK* ekli eklenen fiilin edilgenlik ekiyle oluşturduğu sıfat fiiller ve bunların cümle içindeki kullanımının incelenmesi, 4. *-(y)IK* ekinin Sazlı Köyü ağızında anlamsal olarak isimleşmiş ancak şekilsel olarak fiil yapısı görünümünde kullanılmaya devam ettiğinin gösterilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda çalışmamızın sonucu olarak aşağıdaki maddeleri sıralayabiliriz.

1. Sazlı Köyü (Çanakkale) ağızında *-(y)IK* şekli hem çekim eki şeklinde hem de sıfat fiil şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ölçünlü dildeki sıfat ve isim türetmeleri sıklıkla örneksenmektedir.
2. Sazlı Köyü ağızında *-(y)IK* ekinin benzer görevlerde kullanıldığı diğer Batı Grubu Ağızlarından farklı olarak yüklemi olumsuz yaparken sadece olumsuzluk koşacı '*değil*' kullanılmaktadır. Yani diğer yörelerde '*Yemek daha pişmeye-yik. /Yemek daha pişik değil.*' gibi cümlelerin her ikisinde kabul edilirken Çanakkale yöresi Sazlı Köyü ağızında sadece '*Yemek daha pişik değil*' şeklindeki kullanım mevcuttur.

3. -(y)IK eki ve -mA olumsuzluk eki birleşiminde, 'Geyilmenik entari' örneğindeki gibi sıfat fiil oluşumuna sıkça rastlanmıştır. Ancak olumsuzluk eki -mA ve -IK arasına gelmesi gereken kaynaştırma ünsüzü -y- yerine, -n- geldiği görülmektedir. Aynı yapının cümle sonunda da kullanıldığı görülmüştür ancak elimizdeki örnek 'Kapı düzgün kapanmanık' şeklinde olmak üzere bir tanede kısıtlıdır. Burada -y->-n- şeklinde bir ses değişmesi ortaya çıktığı söylenebilir.
4. Çekim eki şeklinde fiil gövdesine gelen (y)IK eki yükleme zaman açısından geçmiş anlamı yüklemesi ile beraber görünüş açısından da hareketin bitmişliğinden doğan sonuç ve bu sonuca bağlı şuan ki durumu yüklemektedir. -(y)IK ekinin cümleye geçmiş zaman anlamı katmasıyla, bu ekin bir geçmiş zaman eki olduğu söylenemez. Bunu da (28), (30), (32) numaralı örneklerde görüldüğü üzere -(y)IK ekli yüklem ile geçmiş zaman zarflarının kullanılmamasından anlıyoruz. Buna karşın (33)(36) numaralı örneklerde yüklemde kullanılan -(y)IK ekinin süreç bildiren zaman zarfları ile uyum sağlaması, bu ekin zaman kategorisinden ziyade görünüş kategorisi ile doğrudan ilintili olduğunu gösterir.
5. Cümle sonundaki fiil hareket bildiren etken bir fiil olup aynı zamanda hareketi gerçekleştiren bir özneye sahip ise yüklemdeki -(y)IK eki cümleye zaman ve görünüş anlamlarının yanı sıra kiplik (modality) anlamı da katar. Genellikle 3. şahıs hakkında konuşulduğunda ortaya çıkar. Bu kiplik anlamı eylemi gerçekleştiren kişi hakkında konuşan konuşmacıya aittir. Yani konuşmacı kendinden emindir ve konuşma içeriğiyle bağlantılı açık delillerden yola çıkarak kesin tahminde bulunur.
6. Görünüş açısından bakıldığında eylemin ifade ettiği bitmişlik sonucu ortaya çıkan durum sıfat fiil oluşumunu kolaylaştırır. Cümle içerisinde ismi niteleyen sıfat oluşumu ortaya çıkabildiği gibi aynı yapı cümle sonunda da hal ve durum bildiren bir yüklem şeklinde olabilir. Bu durumda sıfat fiil eki olarak kullanılan -(y)IK isim cümlesi oluşturur diyebiliriz. Sazlı Köyü ağzında da -(y)IK ile kurulan cümleler daha çok isim cümlesi olma eğilimi gösterir.
7. Sazlı Köyü ağzında özellikle edilgenlik eki eklenmiş fiil gövdesine -(y)IK eki eklenerek her türlü fiilden kolayca sıfat fiil türetilmekte olup, bunlar ardına gelen ismi niteleyerek sıfat işlevinde kullanılmaktadır. 'silinik masa (birisi tarafından silinmiş masa)' 'kesilik ekmek (birisi tarafından kesilmiş ekmek)' örneklerinde de görüldüğü gibi edilgen yapıyla beraber -(y)IK eki kullanıldığı zaman hareketi yapan özne (agent) de tamlama içerisindeki nesnenin (patient) durumunun betimlendiği anlama dahildir. Bunun aksine ölçünlü dildeki sıfat fiil kullanımında 'kesik ekmek' örneğinde görüldüğü gibi hareketi yapan tarafı belirtmeye ihtiyaç duymadan sadece nesnenin görünen durumuna odaklanılmaktadır. Yani fiilden isim yapan -IK ekinin doğrudan etken geçişli fiile eklenmesiyle anlamsal olarak geçişsizlik ortaya çıktığı ve doğrudan özne konumuna yükseltilmiş nesnenin durumunun betimlendiği düşünülebilir.

Kaynakça

- AY, Özgür (2009). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*, Ankara: TDK Yayınları.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2007). *Türkçe'nin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BURAN, Ahmet (1996). "Ik ekinin Anadolu ağızlarında kullanılışı", *TDAY-Belleten 1994*, s.11-18.
- DEMİR, Nurettin (2007). "Anadolu Ağızlarında Kullanılan Geçmiş Zaman Eki -(y)XK" *Dil ve Edebiyat Yazıları* Mustafa İsen'e Armağan. Haz. Ayşenur İslam Külahlıoğlu ve Süer Eker. Ankara: Grafiker, s.13-148.
- DEMİR, Nurettin (2012). "Türkçe'de Evidensiyal-The Evidential in Turkish" *Bilig 2012*, Yaz, Sayı 62, s. 97-118.
- DİRİK, Seval (2013). "*Torukogo no chiikihougen ni mirareru jyutsugokeishiki '-Ik' ni tsuite (Türkçe'nin Yöresel Ağızlarında Görülen Yüklem Şekli '-Ik' Hakkında)*" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Japonca), Okayama Üniversitesi, Okayama, Japonya
- ERGİN, Muharem (2013). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- KARAHAN, Leyla (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÜSTÜNER, Ahad (2000). *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- YILDIRIM, Faruk (2006). *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları I*, Ankara: TDK Yayınları.